

דף שבועי

פרשת יתרו, תשפ"א, מספר 1405

מהנהגה ניסית להנהגת דיבור

יואל בן-נון

כאשר רואים את הנס, מתפעלים ומתלהבים, אך כאשר אין מים ואין אוכל והנס נעלם, בוכים ומתלוננים. כך במלחמת עמלק: "וְהָיָה כְּאִשֶּׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכָאִשֶּׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלֶק"⁴ (שמ' יז:יא).

כך מתנהג תינוק; כאשר הוא רואה את אביו ואת אימו, הוא שוחק וצוהל, וכאשר הוא רואה אותם הולכים, פורץ בבכי מר. כמו תינוק, כך מתנהג גם עם-תינוק החי מרגע לרגע בהנהגה ניסית ובניסיון. עקרון הגמול בהנהגה שכזו מפורש בריפוי המים במרה: "שֵׁם שֵׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט⁵ וְשֵׁם נִסְהוּ. וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְחֻלָּה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפְּאֵךְ" (שמ' טו:כה-כו). ה' כרופא, הוא המורה למשה איך לרפא את המים המרים באמצעות עץ המושלך לתוכם, הוא המספק לבני ישראל את בשר השליו לאכול בערב, ומן משמים לשבוע בבוקר (לפי שמ' טז:ח). הוא גם זה המורה למשה להוציא מים מן הסלע ע"י הכאת הסלע במטה. הציווי שלא להותיר מן המן עד בוקר שקול כמו הציווי להותיר לשבת, והאיסור לצאת ללקוט מן בשבת. המן שהושאר לבוקר התמלא רימה ותולעה, ואילו בשבת לא ירד מן, וזה שנותר מיום שישי "לא הבאיש ורמה לא היתה בו" (שמ' טז:כד). זוהי הנהגה של נס וניסיון – החטא גורר תוצאה מיידית בתחום החומרי, וכך גם השמיעה בקול ה', הרופא.

שונה לגמרי הוא עקרון הגמול בהנהגת הדיבור, שאינה תלויה בנס ובניסיון; השמיעה בקול ה' תביא להתקדשות העם כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמ' יט:ו). זוהי תוצאה שמבטאת מצב קבוע ובלתי תלוי. החיוב לשמוע ולקיים את תורת ה' ברמת 'הדברים' אינו

4 וכך ניסחו זאת חז"ל (משנה, ראש השנה פרק ג') בהשוותם פרשה זו לפרשת נחש הנחושת "על הנס": "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? ... וכי נחש ממית או נחש מחיה? – אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה, ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים / מתרפאים, ואם לאו היו נופלים / נימוקים"; והשוו ללשון המכילתא (סוף בשלח).
5 ראו פירושו של רמב"ן לפסוק זה.

בדיבור הראשון של ה' למשה, עם בוא בני ישראל להר סיני, מתואר ומוסבר שינוי כולל ומהפכני בהנהגת ה' את ישראל; מהנהגה ניסית להנהגת דיבור.

הנהגה ניסית היא התגלות ה' ביציאת מצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה, באותות ובמופתים כשהמטה ביד משה. היא התגלתה במכות מצרים, ובשיאן, במכת בכורות, הופיעה בעמוד אש ובעמוד ענן שהלכו לפני העם, ובקריעת ים סוף. אלה הם ביטויים מובהקים של הנהגה זו.

המים, המן והשליו היו פירותיה של ההנהגה הניסית, והגילוי האחרון שלה היה הניצחון על עמלק בהנהגת ה'יד' האוחזת במטה הא-לוהים (שמ' יז:ט). סופו של הניצחון: "כִּי יָד עַל כַּסִּי? מִלְחָמָה לֵה' בְּעֶמְלֶק מִדֶּרֶךְ" (שם:טז), והשם שקרא משה על המזבח שבנה היה "ה' נסי", תמצית הנהגת הנס בסיום הופעתה.¹
זו גם ההופעה האחרונה של המטה ביד משה בספר שמות!²

ההנהגה הניסית כרוכה מיסודה במושג הניסיון³ – ה' מנסה את ישראל, והם מנסים אותו. כך נאמר בפרשת המן: "...לְמַעַן אֲנַסְנֶנּוּ הָלַךְ בְּתוֹרָתִי אִם-לֹא"? (שמ' טז:ד), וברפידים, בהוצאת המים מן הסלע, נאמר: "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמִרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין"? (שמ' יז:ז). הנהגה ניסית יוצרת חוסר ביטחון;

* הרב ד"ר יואל בן-נון הוא חוקר ומפרש תנ"ך. ספריו במלואם מופיעים באתר העיוני שלו: www.ybn.co.il. המאמר לקוח מתוך: **מקראות לפרשת יתרו**, עמ' 124-127.

1 ראו מאמרו של א"מ ז"ל לבאור השם והפרשה כולה, **ארץ המוריה – פרקי מקרא ולשון** (אלון שבות התשס"ו), עמ' 89-105.

2 לפי פירוש חז"ל ורש"י בפרשת מי מריבה (במד' כ:ז-ג), היה משה צריך לדבר אל הסלע ולא להכות. מכאן פתח להבנת ההבדל העקרוני בין הכאת הסלע לבין דיבור אליו, וגם מדוע הייתה הכאת הסלע במטה רצויה ברפידים, לפני סיני, ודחוויה בקדש. משה נדרש להחזיר את עם ישראל להנהגת הדיבור של סיני, והוא החזירם להנהגת הנס של יציאת מצרים. ההוכחה התגלתה בנחש הנחושת "על הנס" (במ' כא:ח-ט).

3 ראו רמב"ם במורה נבוכים, חלק ג' פרק כד.

ואת "עשרת הדברים" (פרק ה'), והוא מושתת כולו על הנהגת הדיבור. ואכן, נביא האמת לדורות נבחן בדברים שיאמר (דב' יח:יח-כב), ולא באותות ובמופתים שיעשה, כי "אות או מופת" (דב' יג:ב) יכולים להתקיים גם במציאות אלילית. וכאשר יקום נביא אלילי ויעשה "אות או מופת" לעבודת אלילים: "לא תשמע אֵל דְבַרִי הַנְּבִיא הַהוּא או אֵל חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה ה' אֶל־לְהִיכֶם אֶתְכֶם לְדַעַת הַיִּשְׁכֶּם אֲהַבִּים אֶת ה' אֶל־לְהִיכֶם בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם" (שם:ד). הרצון לחזור אל הנהגת הנס והניסיון, אל האותות ואל המופתים, עלול להביא לעבודת אלילים, והניסיון שה' ינסה אותנו יתבטא בכך שהנביא האלילי יצליח להראות "אות או מופת". אף על פי כן אסור יהיה לישמוע לו.

כך ניסח הרמב"ם (בהלכות יסודי התורה, פרק ח' הלכה א) עיקרון זה באמונת התורה: משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה. שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו. לא להביא ראיה על הנבואה. היה צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצליל בתוכו. צרכנו למזון – הוריד לנו את המן. צמאו – בקע להן את האבן. כפרו בו עדת קרח – בלעה אותן הארץ. וכן שאר כל האותות. ובמה האמינו בו במעמד הר סיני, שעיינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר "פְּנִים בְּפָנִים דָּבַר ה' עִמָּכֶם" (דב' ד:ה). ונאמר "לא אֶת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת ה' אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת" (שם:ג). ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי, שנאמר: "הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֲלֶיךָ בְּעַב הָעֲנָן בְּעָבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עֲמֹךָ וְגַם־בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם" (שם' יט:ט). מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

מבוסס על אספקת מים מתוקים ואוכל שאינו מתקלקל, כל זמן ששומעים בקול ה' הרופא, אלא הוא חובה מוסרית קבועה ונצחית, בין אם יש מה לאכול ובין אם אין, וגם אם האוכל מקולקל והאנשים רעבים.⁶ זהו שלב ההתבגרות הרוחנית של העם היוצא ממצרים, והתבגרות זו היא היסוד למצוות התורה מסיני. הנהגת הנס והניסיון היא זמנית – שלב בהתבגרות – בעוד הנהגת הדברים היא קבועה ונצחית. והרי לשון השינוי אל הנהגת הדיבור (שם' יט ג-ו):

וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַר סִינִי... וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמֹר... אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלַי. וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקִלִּי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ, וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכַת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

הביטוי "אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם" מסכם בקיצור ממצה את ההנהגה הניסית ביד חזקה, במכות מצרים, ובדרך אל סיני, חורב, הר הא-לוהים – "וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלַי".

הביטוי "וְעַתָּה" יוצר מצב חדש – השמיעה בקול ה' כרוכה בשמירת הברית, ברית התורה מסיני, שהיא הנהגת הקבע של עם ישראל, לעולם.

האות ו'ו' במילים "וְהֵייתֶם" / "וְאַתֶּם" משמעה תוצאה (אם – אז), כמו ו'ו' הניגוד,⁷ והתוצאה מתפרשת על ידי ההקבלה: "סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים" היא היא "מִמְּלַכַת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ".

הביטוי 'עם סגולה' פירושו 'עם נבחר', כמו תכשיט יקר,⁸ ורש"י פירש: "כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם". ראב"ע כתב: "דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו", ורמב"ן כתב: "ולא ימסרנו המלך ביד אחר", אך הוסיף גם פירוש שני מלשון 'דבקות', כמו מלך שדבק בתכשיט סגולתו, וכך פירש ריה"ל בספר "הכוזרי".⁹

לסיכום – "אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מוביל במישור אל עשרת הדברים, שהכותרת להם בתורה היא – "וַיִּדְבֹּר אֶל־הֵיחִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאֹמֶר" (שם' כ:א).

ואכן, ספר 'דברים', אשר פותח ב:"אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל" (דב' א:א), מציב ביסודו את מעמד הר סיני (פרק ד')

6 מכאן מתחייב דיון מחודש בשאלת "שכר ועונש" בתורה. האם 'הברכות והקללות' חוזרות במידה מסוימת להנהגה הנמוכה של 'נס וניסיון'? האם זו תוצאה של חולשות האדם, שהתבטאו בבריחת בני ישראל מפני האש, או תוצאת החטא שתחילתו בעגל? (הנושא יתפרש במקום המתאים בעזרת ה').

7 ראו הסברו של א"מ ז"ל (הערה 1), עמ' 213-208.

8 כמו בקהלת (ב:ח): "... וְסִגְלַת מַלְכִים וְהַמְדִינוֹת".

9 מאמר א' פסקה כז ואילך.